

РОЛЯ НА НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА САМОСТОЯТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ ПО ВРЕМЕ НА УРОКА И ИЗВЪН НЕГО

Гая Бонева

Съвременната образователна парадигма предполага обучението да бъде по-добре ориентирано към дейностите на учащите, към стимулиране на тяхната учебна активност и социални взаимоотношения. В тази връзка се определя необходимостта от повишаване дела на самостоятелната работа на учениците в урока и извън него. В педагогиката, а и в практиката се утвърждава, че влиянието на обучението върху развитието на учениците зависи в много голяма степен от характера на тяхната познавателна и практическа дейност в резултат на която те усвояват знания, умения и навици, формират своите отношения и личностни позиции. Все по-наложително става учениците да придобият умения самостоятелно да работят, да се ориентират в наличната информация (учебна и популярна), да се научат самостоятелно да проектират и рационално да организират дейностите, да контролират и оценяват постиженията и взаимоотношенията си и така да имат по-релевантна заангажираност към разгръщащите се взаимодействия.

Цел на изследването: Да се разкрие как началният учител може да активизира самостоятелната работа на учениците, провеждана в урока и извън него (в училище, къщи, в различни институции).

В дидактиката има дискусии при дефиниране и изясняване същността на “самостоятелна работа на учениците” в процеса на обучението. Различията се дължат на различните подходи при определяне на основните характеристики и най-вече при определяне характера на дейността, която се осъществява от учениците (подражателна дейност, изпълнителска дейност, творческа дейност), а и в зависимост от това каква е ръководната роля на учителя.

Според Б. Есипов “самостоятелната работа на учениците, включвана в процеса на обучението, е такава работа, която се изпълнява без непосредственото участие на учителя, но по негово поръчение в специално определено време; при това учениците съзнателно се стремят да достигнат поставената в задачата цел, влагат всички усилия и изразяват резултатите от своите умствени или физически (или едните и другите заедно) действия в една или друга форма” [4, 15].

Въз основа на различните схващания може да се определи, че **това е такава дейност, която се извършва самостоятелно от учениците, без пряка помощ на учителя, но под негово непосредствено или опосредствено ръководство и е насочена към решаване на определени дидактически задачи. Учителят предварително изяснява целта на учебната дейност и своеобразието на дидактическите задачи, подпомага учениците при изпълнението, насочва ги към самоконтрол и самооценка в процеса на дейността.**

Самостоятелната работа на учениците съдейства:

- за осъзнаване, осмисляне и разбиране на учебната информация;
- за повишаване трайността на знанията и формираните умения;

за увеличаване възможностите за тяхното приложение в различни учебни и житейски ситуации;

- за усъвършенстване на всички психични процеси и качества на учениците;

- за формиране у учениците на активно, съзнателно отношение към ученето, за възпитаване на организираност и дисциплинираност по отношение на учебната работа;

- има значение за самата организация на образователната дейност, тъй като се създават условия за вариативност, подвижност, гъвкавост, разнообразие при решаване на учебните задачи и др.;

- има роля за оценяването на процеса и резултатите от учебната дейност, за формиране на самооценка у учащите, за контрол и самоконтрол;

- чрез нея се осигурява диференциация и индивидуализация при обучението, което е една от най-важните задачи при съвременното училищно образование.

При изясняване на въпроса за самостоятелната работа на учениците е необходимо да се направят някои терминологични пояснения: самостоятелността като качество на личността; самостоятелната работа като средство за формиране на това качество; самостоятелна познавателна дейност на учениците.

Самостоятелността като качество на личността е такава устойчива характеристика, която изразява възможностите на личността да проявява своята индивидуалност при различните взаимодействия, да проявява инициативност и настойчивост при изпълнение на задачите. Самостоятелността на учениците може да се развива чрез осъществяване на самостоятелна работа.

Самостоятелна познавателна дейност на учениците се разглежда като система, която има три компонента (7): съдържание – знания, понятия, възприятия, представи; оперативна страна – действия, умения, навици; резултативна страна – нови знания и начини за решаване, нов социален опит.

Видове самостоятелна работа

Според П. Пидкасисти могат да се обособят четири вида самостоятелна познавателна дейност на учениците, които се различават в зависимост от целеполагането и планирането:

1. постановката на целите и планирането на предстоящата дейност ученикът осъществява с помощта на учителя;

2. само поставянето на целите се осъществява с помощта на учителя, а планирането на предстоящата работа се изпълнява от учениците самостоятелно;

3. определянето на целите и планирането на предстоящата работа се осъществява самостоятелно от учениците в рамките на предявяваните от учителя задачи; работата се осъществява от учениците по собствена инициатива:

4. ученикът без помощта на учителя сам определя съдържанието, целта, плана на работа и самостоятелно го изпълнява [7].

В теорията и практиката на обучението се разглеждат следните видове самостоятелна работа: 1. **според мястото** – в урока, вкъщи, в други институции и сфери на социалния живот; 2. **според целта** – за възприемане на новия учебен материал, за затвърдяване, за обобщаване и систематизиране, за проверка и оценка на знанията, за формиране на умения и навици на учениците; 3. **според начина на провеждане** – устна, писмена или практическа (изработване на чертежи, макети, изпълняване на трудови задачи и др.); 4. **по начин на организация** – фронтална, групов, индивидуална; 5. **в зависимост от степента на съзнателност и самостоятелност на учениците** – от провеждана изцяло под ръководството на учителя до самостоятелна работа по инициатива на учениците; 6. **по характер на дейността**: подражателна, вариативна, творческа [1;6].

При разглеждане в по-обобщен план могат да се диференцират следните видове:

- **самостоятелна работа на учениците в урока;**
- **самостоятелна работа на учениците извън урока (вкъщи или в други институции).**

Технология на провеждане

Самостоятелната работа е особен вид дейност на учениците от началните класове и има голяма роля при осъществяване на образователния процес. В началното училище тя има специфични особености, които определят технологията на нейното провеждане.

Самостоятелната работа на учениците може да се използва във всички етапи на урока. Тя се реализира чрез различни упражнения (подражателни, тренировъчни, творчески и др.), чрез разнообразни практически и умствени действия (обмисляне на слухово възприет или самостоятелно прочетен материал, припомняне на явления, анализ на резултати от наблюдение, съставяне на задача и др.)

Възможности за използване на самостоятелната работа при различните етапи на урока:

При разработване на новия учебен материал: при подготовка за възприемане на новото учебно съдържание – може да бъде слушане на текст, четене на материал от учебника, разглеждане на картини и други илюстрации, чертане, наблюдение на обекти, явления, процеси, слушане или изпълнение на художествени и музикални произведения и др.; по време на обясненията на учителя – слушане на изложението на учителя, водене на записки, съставяне на план, записване на определения на изучаваните понятия, чертане на схеми, съставяне на таблици, работа върху илюстрации, осъществяване на различни видове изобразителна дейност и др. Особено често се използва самостоятелна работа на учениците върху материал в учебника или в учебните пособия. Има се предвид работа с текста, с илюстрациите, работа с различни видове карти, работа с четало, с таблици за умножение, деление. Конкретните задачи могат да бъдат: подбор на материал, необходим за отработване на определени понятия; групиране по определени признаци на понятия; определяне, подчертаване на основното в текста; сравняване на обекти, явления, процеси, представени чрез схематична нагледност или въз основа на описания; работа над понятието и дефиницията му; работа над предложения доказателствен материал; четене и анализ на параграф от учебника; подготовка за преразказ, съчинение; изучаване на документи.

При затвърдяване на учебния материал: Използват се различни видове упражнения – самостоятелна работа за усвояване на знания от научно-популярна статия, от художествена литература, решаване на писмени или устни задачи по конкретна тема; провеждане на наблю-

дения и опити с цел доказване на определени теоретични положения или установяване на причинно-следствени връзки.

При прилагане на усвоените знания, умения и навици Имат се предвид различни упражнения – словесни, писмени, практически с цел формиране на умения за решаване на задачи, за съставяне на задачи, за съчиняване на малки произведения, за композиране на мелодии, за изпълнение на задачи, свързани с изобразителната дейност, за изработване на предмети, макети и др.; разработване на творчески самостоятелни работи: съчинение, преразказ, доклад, проект и др.; изпълняване на различни практическите дейности – задачи за измерване (по учебни предмети от природо-математическия цикъл и др.).

Като самостоятелна работа за преговор, за проверка на знанията, уменията и навиците на учениците. Самостоятелната работа за преговор – може да бъде устна или писмена. Зависи от конкретните задачи – за установяване на входно ниво, в края на срока, след определена тема, раздел, или за преговор в края на годината. Самостоятелните работи, свързани с контрола на знанията, уменията и навиците на учениците могат да се провеждат в писмена форма и биват два вида – класни самостоятелни работи и контролни самостоятелни работи.

Изисквания за успешна самостоятелна работа на учениците.

– Да се осъзнава от учениците предназначението и смисъла ѝ. Това зависи от уменията на учителя да разяснява целите, да обяснява добре условията на задачите и начините на работа. Целта е постепенно да се преминава от външно мотивирана самостоятелна работа към все по-осъзната дейност, предизвикана от вътрешната мотивираност на ученика. Успехът зависи от теоретичните знания на учениците, от степента на формирани умствени и практически умения и навици и в най-голяма степен от овладените умения за самостоятелна дейност;

– Важно е да се спазва принципът за достъпност (да съответства на възможностите и индивидуалния темп на работа на учениците).

– Целесъобразно е да се провежда предварителен инструктаж от учителя – в устна, писмена, или нагледна форма.

– Учителят трябва да насочва учениците към самоконтрол в процеса на изпълнението, към самоанализ на постиженията.

– Извършената работа трябва да бъде последвана от анализ на учителя. Преценката трябва да бъде съдържателна (по посока на задачите), както и по отношение характера на извършваните дейности от учениците.

– В последните години е актуален въпросът за диференциация на самостоятелната работа на учениците. Това може да става по следните признаци: по количество (различен обем, усложняване съдържанието на задачите); по степен на самостоятелност — вариране на инструктажа от учителя, вариране на помощта на учителя; по степен на сложност, трудност.

Самостоятелната работа на учениците след урока

В последните години с особена важност се поставя въпросът за организиране на самостоятелната познавателна и практическа дейност на учениците след урока – в училище, в къщи, в библиотеки, музеи, в други обществени институции. Рационалната организация на самостоятелната работа в клас позволява правилно да се насочи домашната работа на учениците при различните форми за самоподготовка в училище, в къщи, в други институции.

Като домашна работа на учениците следва да се разбира цялата дейност, която учениците извършват в училище или извън него (в къщи, в други институции) – работа с учебника, с методическите материали, с литературни и исторически източници, а също така решаване на различни писмени задачи и осъществяване на разнообразни практически дейности – изработване на карти, схеми, модели и др.

Домашната самостоятелна работа спомага да се задълбочат, разширят и затвърдят знанията и уменията на учениците. В процеса на изпълнение ученикът отработва учебния материал, установява връзки между явленията и процесите, затвърдява новото в конкретни практически дейности. При упражненията учениците имат възможност да разкрият специфичното, особеното в учебния материал, да свържат знанията и уменията в система, да осъзнаят възможностите за тяхното практическо приложение. Целенасочената дейност позволява да се осъзнаят трудните места в учебното съдържание, да се разбере и запомни това което не е разбрано и усвоено в час. Изпълнението на домашната самостоятелна работа има и определено възпитателно значение, тъй като дава възможност на всеки ученик да работи самостоятелно за изпълнение на задачите поставени от учителя или съобразно своите интереси. При осъществяването на самостоятелната дейност, учениците изпитват чувство на удовлетворение от процеса на работа и най-вече от постигнатите резултати. В процеса на разнообразните самостоятелни дейности се възпитават волевите сили на учениците, развива се наблюдателност, осигурява се максимална съсредоточеност на вниманието. Особено

важно е, че чрез самостоятелната дейност се възпитава у учениците чувство на отговорност, целенасоченост, настойчивост и упоритост. При изпълнение на домашните задачи, учениците си изработват свой стил на работа, което има голямо значение за задълбоченото и трайно усвояване на знанията, за формирането на умения и навици. Домашните упражнения имат съществено значение и за проверката и оценката на знанията, уменията и навиците. Чрез тях се създават възможности за осъществяване на системна обратна връзка за това как се реализира процесът на обучение, информация, която е полезна както за самите ученици, така и за учителите и родителите. От получените резултати учителят може да си направи ценни изводи за своята работа, а също така за подготовката на всеки ученик. При изпълнението на домашните самостоятелни задачи, родителите могат да се ориентират в работата на своите деца и своевременно да реагират при затруднения.

Видове домашни задачи

Домашните задачи на учениците могат да се диференцират по следния начин:

- по начин на изпълнение – писмени, устни, практически;
- по съдържание – могат да се разпределят на подготвителни и текущи. Най-често използваният вид в началното училище са текущите домашни задачи, свързани с работа по учебното съдържание, което е разработвано в час. Твърде често задачите имат за цел придобиване на информация и предварителна нагласа за това, което предстои да се отработва в следващи учебни часове.

За да бъде ефективна домашната самостоятелна работа, трябва да се спазват следните изисквания:

- свързани с работата на учителя: система при възлагане на задачите, целенасоченост, достъпност (по трудност, като обем, дозиране на материала), системен контрол върху изпълнението и др.

- свързани с работата на учениците: формиране на умения и навици за самостоятелна работа, възпитаване на необходимите качества (целенасоченост, организираност, съсредоточеност и др.), спазване на определен режим на работа (ред, последователност при подготовката, правилно разпределение на времето) и др.

- свързани с хигиената на труда, с дидактическата и материална обезпеченост;

- свързани с помощта от страна на родителите.

Умелото използване на самостоятелната работа в урока и извън него – като домашна самостоятелна работа, съдейства за повишаване постиженията на учениците, за формиране на важни личностни качества и характеристики. Създава предпоставки за по-рационално разгръщане на образователните дейности, съобразно съвременните разбирания за качество и постижимост, дава отражение върху продуктивността на учителя и удовлетвореността му от педагогическата работа.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Андреев, М.* Процесът на обучението. Дидактика. Унив. изд. “Св. Климент Охридски”. С., 2004.
1. *Бонева, Г.* Образователният процес в началното училище. В. Търново, 2004.
2. *Василева, Е.* Детето в началното училище. С., 2003.
3. *Василева, Е.* Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства. С., 2004.
4. *Василева, Е.* Урокът в началното училище. С., 2004.
5. *Денев, Д.* Учебна дейност. С., НП, 1986 г.
6. *Десев, Л.* Педагогическа психология. С., 1999 г.
7. *Есипов, Б.* Самостоятелната работа на учениците по време на урока. С., НП, 1963.
8. *Илина Т.* Педагогика. М., Просвещение, 1984 г.
9. *Петров, П.* Дидактика. С., 2004 г.
10. *Пидкасисты, П.* Самостоятельная деятельность школьников в обучении. М., 1980 г.
11. *Маджаров, Ал., Ст. Здравкова.* Методи на обучението в началните класове. С., НП, 1989 г.
12. *Стоянова, Ф.* Урокът в началното училище. – Начално образование, 1998, № 6.

РОЛЯ НА НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА
САМОСТОЯТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ
ПО ВРЕМЕ НА УРОКА И ИЗВЪН НЕГО

ГАЛЯ БОНЕВА

Резюме

В статията се разглежда един от най-важните проблеми на обучението в началното училище, който е свързан с възможностите за повишаване дела на самостоятелната работа на учениците като предпоставка за разгръщане на “активно учене”, “учене в действие”. Разкрива се как началният учител може да организира и стимулира самостоятелната познавателна и практическа дейност на учащите по време на урока, както и при самоподготовката в училище и вкъщи.

THE ROLE OF THE PERSONAL WORK OF THE STUDENTS
MADE IN THE LESSON AND AT HOME

GALIA BONEVA

Summary

Abstract: in the research it is presented the role of the personal work of the students made in the lesson and at home.